

Klíčové momenty v procesu stávání se bezdomovcem

Yveta Holbíková

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Yveta HOLBÍKOVÁ**
Osobní číslo: **H108084**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Klíčové momenty v procesu stávání se bezdomovcem**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009).

Při zpracování bakalářské práce bude postupováno takto:

- prostudování dostupné literatury k problematice bezdomovectví. Na základě studia následuje zpracování přehledové kapitoly, ze které vznikne projekt průzkumu,
- příprava projektu průzkumu zjišťujícího klíčové momenty vzniku bezdomovectví,
- realizace kvalitativního průzkumu podle navrženého projektu a jeho konzultace s vedoucím práce,
- zpracování výsledků průzkumu a konfrontace se závěry přehledové kapitoly.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Hayesová, N. **Základy sociální psychologie**. Praha: Portál, 1998.

ISBN 8071787639

Hradecká, V., Hradecký, I. **Bezdomovství – extrémní vyloučení**. Praha: Naděje, 1996. ISBN 80-902292-0-4

HRADECKÝ, I. et al. **Definice a typologie bezdomovství**. Tematická zpráva, Praha: Naděje, 2007. ISBN 978-80-86451-13-8

Hradecký, I. **Konflikt, bezdomovci a veřejný prostor**. Praha: Naděje, 2006.

Kraus, B. et al. **Sociální patologie**. 1.vyd., Hradec Králové: Gaudeamus, 2007.

ISBN 978-80-7041-896-3

MAREŠ, P. **Sociologie nerovnosti a chudoby**. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999.

ISBN 80-85850-61-3

Průdková, T. et Novotný, P. **Bezdomovectví**. Praha: Triton, 2008.

ISBN 978-7387100-0

Tichý, Michal. **Práce se sociálně neadaptovanými klienty**. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2007. ISBN 978-80-7368-310-0

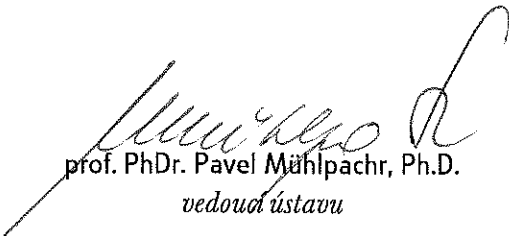
Další literatura bude obsažena v projektu bakalářské práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce: **prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.**
Pedagogická fakulta MU

Datum zadání bakalářské práce: **16. března 2012**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2013**

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Měhlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

PhDr. Miloš Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

YVETTA HOLBÍKOVÁ

Jméno, příjmení studenta

V Brně 22.3.2013

Yvetta Holbiková

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevýdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Cílem bakalářské práce je zjistit klíčové momenty v procesu stávání se bezdomovcem. V teoretické části jsou vymezeny základní pojmy a charakterizovány příčiny vzniku bezdomovectví. Teoretická východiska bezdomovectví jsou promítnuta do výzkumné části. Jejím předmětem je identifikace klíčových momentů v procesu stávání se bezdomovcem, a to s využitím kvalitativního designu – případových studií bezdomovců, které jsou doplněny polostrukturovanými rozhovory se sociálním a terénním pracovníkem. Výzkum zjistil tyto klíčové momenty v procesu stávání se bezdomovcem: rodinné prostředí, vzdělání jedince, negativní zkušenosti z dětství a dospělosti, problémy s bydlením, problémy se zaměstnáním, zdravotní problémy a osobnostní problémy

Klíčová slova: bezdomovectví, bezdomovec, proces stávání se bezdomovcem, klíčové momenty tohoto procesu, kvalitativní výzkum.

ABSTRACT

The aim of this bachelor thesis is to determine the key moments in the process of becoming homeless. The theoretical part defines basic terms and characterizes the causes of homelessness. Theoretical solutions to homelessness are used in the research part. Its aim is to identify the key moments in becoming a homeless person using the qualitative design – case studies of homeless people that have been completed with semi-structured interviews with social and outreach workers. The research revealed the following key-moments of becoming homeless: family environment, one's education, negative childhood as well as adult experiences, housing and job problems, health problems and personality disorders.

Keywords: homelessness, homeless person, the process of becoming homeless, the key moments of this process, qualitative research.

Motto:

Jediným přepychem jsou lidské vztahy.

Antoine de Saint-Exupéry

Děkuji laskavému panu prof. PhDr. Vlastimilu Švecovi, CSc., za trpělivost, vstřícnost, neúnavnou podporu, vedení a motivaci ke studiu. Velké poděkování patří Ladislavu Čelůstkovi za poskytnutou oporu a zázemí. Také děkuji všem respondentům a sociálním pracovníkům, bez kterých by moje bakalářská práce nevznikla.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Ve Zlíně dne 31. 3. 2013

Yveta Holbíková

OBSAH

ÚVOD	8
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
1. VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	11
2. KLASIFIKACE BEZDOMOVECTVÍ	13
2.1. ZÁKLADNÍ VÝCHODISKA KLASIFIKACÍ.....	13
2.2. TYPOLOGIE ETHOS	14
3. PŘÍČINY VZNIKU BEZDOMOVECTVÍ	18
3.1. PŘÍČINY (FAKTORY) OBJEKTIVNÍ (VNĚJŠÍ)	18
3.2. PŘÍČINY (FAKTORY) SUBJEKTIVNÍ (VNITŘNÍ).....	18
3.3. MOMENTY V PROCESU STÁVÁNÍ SE BEZDOMOVCEM.....	19
II. PRAKTICKÁ ČÁST	21
4. VÝZKUMNÁ OTÁZKA A VÝZKUMNÉ METODY	22
5. PRŮBĚH VÝZKUMU A VÝZKUMNÝ VZOREK	23
6. VÝSLEDKY VÝZKUMU	24
6.1. PŘÍPADOVÉ STUDIE BEZDOMOVců	24
6.2. SHRUTÍ VÝPOVĚDÍ SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ	28
6.3. KLÍČOVÉ MOMENTY V PROCESU STÁVÁNÍ SE BEZDOMOVCEM	34
6.3.1. Klíčové momenty z pohledu bezdomovců.....	34
6.3.2. Pohled na klíčové momenty v procesu stávání se bezdomovcem z druhého břehu - očima sociálních pracovníků.....	41
6.4. SHRUTÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	48
ZÁVĚR	49
LITERATURA	51
SEZNAM TABULEK	53

ÚVOD

Bezdomovectví je závažný nežádoucí společenský jev, jehož četnost se stále zvyšuje. Před rokem 1989 byla forma této sociální exkluze téměř skrytá, protože pro tehdejší socialistické zřízení bylo nevhodné zveřejňovat negativní sociální propady. Bezdomovectví zřetelně vystoupilo do popředí až s příchodem demokratické společnosti.

Bezdomovectví je veřejností vnímáno jako sociálně patologický jev, který provází lidskou společnost od nepaměti. Jeho spouštěčem je například ztráta zaměstnání a následně i bydlení, nízké vzdělání, nedostatečné příjmy, nevyhovující životní podmínky a diskriminace.

Řešení problémů spojených s bezdomovectvím nabývá v současné době na významu. Velký vliv na tuto situaci má celosvětová ekonomická krize. S neuspokojivým ekonomickým stavem souvisí finanční potíže mnoha domácností. Velké množství rozsáhlých výrobních firem omezilo nebo zastavilo provoz, případně výrazně snížilo počet pracovních míst. V některých krajích to byla často jediná možnost výdělečné činnosti pro širokou skupinu obyvatel. Následkem je nemožnost splatit půjčky, hypotéky, leasingy a úvěry. Dochází tak k dalšímu zadlužování lidí a nakonec k exekucím a „ztrátě střechy nad hlavou.“

Čím déle člověk žije na ulici, tím více ztrácí sociální dovednosti, které jsou předpokladem toho, že si je schopen zajistit práci, ubytování, jídlo a saturovat základní potřeby. Dochází k degradaci osobnosti a zvyšuje se riziko přijetí identity bezdomovce. Bezdomovci jsou navíc mnohem více ohroženi nemocemi, návykovými látkami a také jsou na nich páčány trestné činy. Nemají stejné šance a možnosti, jak se dostat k bydlení, práci či vzdělání. Většinou jsou považováni za ty, kteří si za svou situaci mohou sami.

I když existuje mnoho neziskových sdružení a organizací, které se věnují lidem bez domova, nelze problematiku bezdomovectví tímto způsobem trvale a spolehlivě vyřešit. Postoj veřejnosti k bezdomovcům je často negativní. Převažuje negativní postoj v kombinaci s nezájmem, lhostejností, opovržením a odmítáním.

Tento postoj mnoha lidí je dán mimo jiné názorem, že „to“ se nás přece vůbec netýká. V koloběhu všedních dnů jsme totiž příliš vzdáleni realitě. Zavíráme oči před tématem bezdomovectví a chudoby. Významný vliv na mínění veřejnosti mají sdělovací prostředky

a média, která často vyhledávají spíše bulvární senzace než pravdivé informace.

I když bezdomovci tvoří marginální skupinu české veřejnosti, představují, jak bylo naznačeno výše, závažný společenský problém. Přesto, že již existuje početná literatura k problematice bezdomovectví, stále zůstává řada otázek otevřená. Jednou z nich je, jak se jedinec stává bezdomovcem. Tuto otázku lze specifikovat do přesnější otázky: *Jaké jsou klíčové momenty v procesu stávání se bezdomovcem.* Uvedenou otázkou se zabývám ve své bakalářské práci.

Nejdříve se pokusím na základě studia literatury vymezit dva klíčové pojmy – bezdomovec a bezdomovectví - a charakterizovat kontext procesu stávání se bezdomovcem, včetně již popsaných příčin bezdomovectví. Tyto příčiny (existuje jich celá řada) lze s jistým zjednodušením považovat za momenty procesu stávání se bezdomovcem. Výzkumně se snažím postihnout klíčové momenty tohoto procesu. Zvolila jsem kvalitativní výzkum, a to nikoliv proto, že se zdá být jednodušší než výzkum kvantitativní (toto zdání klame!), ale protože umožňuje odhalit to, jak bezdomovec (nebo sociální pracovník) vnímá a prožívá okolnosti související s bezdomovectvím.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Jedním ze základních pojmů je pojem **bezdomovec**, jehož obsah je zatížen mnoha zažitými stereotypy. V současných publikacích se objevuje velké množství definic či kategorií. Také z tohoto důvodu není jednoduché tento pojem přesně vymezit.

V současnosti se často užívá pojem „*lidé bez domova*“ nebo „*lidé bez přístřeší*“ (Schwarzová In Matoušek a kol., 2005). Bezdomovcem nemusí být výhradně člověk, který nemá střechu nad hlavou, ani ten, kdo žije v nejistotě podnájmu uzavřeného jen ústním slibem, případně je závislý na pomoci známých a blízkých lidí, kteří mu poskytnou občas nocleh. Je to zvláště člověk často *osamělý*, bez rodinného zázemí, přátel, *bez podpůrné sociální sítě*, bez bližších sociálních kontaktů. I když má nebo by mohl mít možnost poměrně stabilního zázemí, tak jej z určitých důvodů, které zná jen on sám, mnohdy *odmítá*. Například z hrdosti, z pocitu, že on to zvládne nebo z obavy, že svými starostmi obtěžuje.

Všeobecně lze konstatovat, že se jedná o *jedince, který nemá vlastní, trvalé a přiměřené bydliště, nevlastní žádnou formu bydlení - o něj buď přišel, nebo jej z vážných důvodů neužívá, a nemá ani možnost stálého ubytování u blízkých osob*. Český právní řád rozumí pojmem bezdomovec osobu bez státní příslušnosti, nikoliv bez obydlí (Hradecká, Hradecký, 1996; Průdková, Novotný, 2008).

Bezdomovec je člověk, který hledá důvěrné svazky, vyhlíží lepší život i zaměstnání. Ovšem je to také ten, kdo se vzdal naděje, je apatický, nic nehledá a na nikoho nečeká.

Mezi bezdomovce často patří:

- lidé přicházející z výkonu trestu, detenčních ústavů nebo pobytových zařízení, jako jsou dětské domovy,
- osoby s duševním i tělesným postižením
- osoby závislé na alkoholu nebo jiných návykových látkách, na gamblerství,
- osoby bez zaměstnání, emigranti, osamělé ženy nebo senioři.

Hradecká a Hradecký (1996) popisují osoby bez domova jako ty, které mají problémy najít a udržet blízké vztahy, jsou společensky nebo duševně nestabilní, nestálí, nespolehliví, neukotvení a klesající pod břemenem životních nesnází. Často je trápí deprese, sklíčenost, úzkosti a navíc osamělost.

Slovo bezdomovec obyčejně vyvolává záporné asociace. Jedná se o labeling neboli o jakési označení, nálepkování bez snahy porozumět tomu, co „nálepkujeme“. Pojem bezdomovec vyvolává obvykle stereotypní obraz zapáchajících, špinavých a opilých osob, ležících na lavičkách a ohřívajících se v budovách nádraží. Bylo by nepatřičné tvrdit, že se tyto situace nestávají. Je však třeba dodat, že to není pravidlem.

S pojmem bezdomovec velmi úzce souvisí pojem **bezdomovectví**. Jestliže bezdomovcem označíme jedince, který se vyznačuje určitými rysy (viz výše), potom bezdomovectví lze chápat jako *situaci*, v níž se tito jedinci ocitli (např. Jandourek, 2001) nebo *způsob života* těchto jedinců (Vágnerová, 2004). Bezdomovectví však můžeme také chápat jako proces, v němž jedinec postupně strádá – ztrácí zaměstnání a bydlení i sociální kontakty a v důsledku toho všeho na svou životní situaci rezignuje.

Domnívám se, že jedním z klíčových momentů v procesu stávání se bezdomovcem může být *narušené, nefunkční rodinné zázemí v kombinaci s nahromaděním dalších problémů*. To je však zatím předpoklad, který budu výzkumně ověřovat.

.

2. KLASIFIKACE BEZDOMOVECTVÍ

2.1. Základní východiska klasifikací

Mnohé klasifikace bezdomovectví vychází ze základního rozdělení, které navrhli Hradecká a Hradecký (1996). Jak sami autoři uvádí, jedná se o definici, která je a bude svým způsobem omezená a nejasná, protože není možné obsáhnout všechny varianty bezdomovectví. Schwarzová (In Matoušek, 2005) ji označuje spíše za pomocnou definici. Jedná se o tyto tři typy bezdomovectví (resp. typy bezdomovců):

- zjevní bezdomovci,
- skrytí bezdomovci,
- potencionální bezdomovci.

Zjevní bezdomovci

Patří mezi nejviditelnější a nejnapadnější skupinu bezdomovců, kteří se zdržují na ulicích, na nádražích, v noclehárnách, v parcích, opuštěných, rozpadlých příbytcích, v azylových zařízeních apod. Jsou to lidé bez finančních prostředků, kteří nejčastěji využívají služeb charitativních organizací. Extrémní vyloučení může vést k nevratné sociální marginalizaci.

Skrytí bezdomovci

Jsou mnohem hůře sledovatelní a rozpoznatelní. Nemají střechu nad hlavou, přesto z určitých důvodů nehledají pomoc v sociálních organizacích. K přenocování využívají různá místa od sklepů, squatů až po stany či kontejnery, což jim často způsobuje a zhoršuje zdravotní potíže.

Potencionální bezdomovství

Patří sem lidé, kteří mají těžké životní podmínky, každodenní rodinné a osobní problémy. Často žijí v neadekvátním, nehygienickém a nedůstojném prostoru či podnájmu bez legální smlouvy. Zahrnujeme sem také osoby, které čeká propuštění z výkonu trestu, návrat z dětského domova, z léčeben či jiných zařízení.

Z uvedeného výčtu je zřejmé, že pojem bezdomovec neznamená pouze přežívat na ulici, nemít majetek a být všem na očích. Ohrožené skupiny lidí si své bezdomovectví zatím nepřiznají anebo si hrozící nebezpečí neuvědomují.

Další, striktně vymezený pohled na bezdomovství má Vágnerová (2004), která mluví o tom, že lidi, aktivně se podílející na zlepšení svých poměrů a běžně navštěvující sociální organizace pro ně vytvořené, nelze zahrnovat mezi bezdomovce.

Využívání nebo nevyužívání sociálních služeb určitou cílovou skupinou však není možné použít jako kritérium bezdomovectví. Člověk může využít například pouze nabízený hygienický standard a nic jiného. Tímto pohledem se poněkud opomíjí základ prevence, což je předcházení bezdomovectví. Absolutně nejsou brány v úvahu osoby ohrožené, tedy kategorie potencionálních, „budoucích“ bezdomovců.

2.2. Typologie ETHOS

Typologii ETHOS vytvořila evropská federace FEANTSA. Je to název pro Evropskou federaci národních sdružení pracujících s bezdomovci, založenou v roce 1989 se sídlem v Bruselu. Aktuálně s ní spolupracuje cca sto organizací z různých států EU. Cílem je pozitivně ovlivňovat politiku sociálního začleňování bezdomovců a pomoc osobám ohroženým bezdomovectvím (Průdková, Novotný, 2008).

FEANTSA zaštiťuje Evropskou observatoř bezdomovectví, která pozoruje bezdomovectví v zemích EU. Tato observatoř zformovala typologii bezdomovectví pojmenovanou ETHOS (viz tabulka č. 1). Je vytvořena z tzv. koncepčních kategorií, které jsou součástí fyzické, právní a sociální oblasti. Pro typologii jsou nepostradatelné, protože poskytují míru, podle níž je možné bezdomovectví vymezit (Hradecký a kol., 2007).

Typologie ETHOS uvedená v tabulce č. 1 vychází ze zásady, že pojetí domova lze chápat ve třech oblastech, jejichž absence může vést k bezdomovství. Jsou to oblasti:

- **fyzická** oblast hovoří o tom, jestli osoby mají nebo nemají obydlí a jestli je přiměřené,
- **právní** oblastí chápeme právo k užívání místa, na kterém se osoba zdržuje (přespává),
- **sociální** oblast informuje o možnostech soukromí a prostoru pro sociální vztahy.

Využití evropské typologie ETHOS v České republice je významným krokem pro další činnost s cílovou skupinou bezdomovců. Výsledkem jsou typické znaky bezdomovectví v českém názvosloví tak, aby byla v souladu s evropskou typologií. K základním kategoriím se doplňovaly podstatné subkategorie, jedinečné pro daný stát. Podrobné ohraničení přesně zařazuje osoby ohrožené sociálním vyloučením do určené skupiny a přispívá k lepšímu porozumění jejich situace. Nelze však ztrácet ze zřetele fakt, že typologie ETHOS je flexibilního rázu a prochází modifikací dle vývoje společnosti.

Tabulka č. 1. ETHOS – Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení v ČR.

Koncepční kategorie	Operační kategorie	Životní situace	Generická (druhov) definice	Národní subkategorie	*
BEZ STŘECHY	1 Osoby přežívající venku	1.1 Veřejné prostory nebo venku (na ulici)	Osoby přežívající na ulici nebo ve veřejně přístupných prostorách bez možnosti ubytování	1.1.1 Osoby spící venku (např. ulice, pod mostem, nádraží, letiště, veřejné dopravní prostředky, kanály, jeskyně, odstavené vagony, stany, garáže, prádelny, sklepy a půdy domů, vraky aut)	b
	2 Osoby v noclehárně	2.1 Noclehárna	Osoby bez obvyklého bydliště, které využívají nízkoprahové noclehárny	2.1.1 Osoby v nízkoprahové noclehárně 2.1.2 Osoby sezónně užívající k přenocování prostory zařízení bez lůžek	b b
BEZ BYTU	3 Osoby v ubytovnách pro bezdomovce	3.1 Azylový dům pro bezdomovce	Osoby v azylových domech s krátkodobým ubytováním Osoby ve veřejných ubytovnách s krátkodobým ubytováním, které nemají vlastní bydlení	3.1.1 Muži v azylovém domě	b
				3.1.2 Ženy v azylovém domě	b
				3.1.3 Matky s dětmi v azylovém domě	b
		3.1.4 Otcové s dětmi v azylovém domě		b	
		3.1.5 Úplné rodiny v azylovém domě		b	
		3.1.6 Osoby v domě na půli cesty		b	
	3.2 Přechodná ubytovna	3.2.1 Osoby ve veřejné komerční ubytovně (nemají jinou možnost bydlení)	b		
		3.2.2 Osoby v přístřeší po vystěhování z bytu	b		
		3.3.1 Bydlení s podporou výslovně určené pro bezdomovce neexistuje	b		
	4 Osoby v pobytových zařízeních pro ženy	4.1 Pobytové zařízení pro ženy	Ženy ubytované krátkodobě v zařízení z důvodu ohrožení domácím násilím	4.1.1 Ženy ohrožené domácím násilím pobývajících na skryté adrese	a
				4.1.2 Ženy ohrožené domácím násilím pobývajících v azylovém domě	a
	5 Osoby v ubytovnách pro imigranty	5.1 Přechodné bydlení (azylová zařízení pro žadatele o azyl)	Imigranti v přechodných ubytovnách z důvodu imigrace	5.1.1 Žadatelé o azyl v azylových zařízeních	a
5.2 Ubytovny pro migrující pracovníky		Osoby v ubytovnách pro migrující pracovníky	5.2.1 Migrující pracovníci – cizinci ve veřejné komerční ubytovně (nemají jinou možnost bydlení)	a	
6 Osoby před opuštěním instituce	6.1 Věznice a vazební věznice 6.2 Zdravotnická zařízení 6.3 Zařízení pro děti	Bez možnosti bydlení po propuštění Zůstává déle z důvodu absence bydlení Bez možnosti bydlení	6.1.1 Osoby před opuštěním věznice	a	
			6.2.1 Osoby před opuštěním zdravotnického zařízení	a	
			6.3.1 Osoby před opuštěním dětské instituce	a	
7 Uživatelé dlouhodobější podpory	7.1 Pobytová péče pro starší bezdomovce	Senioři a osoby invalidní dlouhodobě ubytované v azylovém domě	7.1.1 Muži a ženy v seniorském věku nebo invalidě dlouhodobě ubytovaní v azylovém domě	b	
	7.2 Podporované bydlení pro bývalé bezdomovce	Dlouhodobé bydlení a podpora pro bývalé bezdomovce	7.2.1 Bydlení s podporou výslovně určené pro bezdomovce neexistuje		
NEJISTÉ BYDLENÍ	8 Osoby žijící v nejistém bydlení	8.1 Přechodné bydlení u příbuzných nebo přátel	Přechodné bydlení u příbuzných nebo přátel Bydlení bez právního nároku, nezákonné obsazení budovy	8.1.1 Osoby přechodně bydlicí u příbuzných nebo přátel (nemají jinou možnost bydlení)	a
				8.1.2 Osoby v podnájmu (nemají jinou možnost bydlení)	a
		8.2 Bydlení bez právního nároku		8.2.1 Osoby bydlicí v bytě bez právního důvodu	a
				8.2.2 Osoby v nezákonně obsazené budově	b

			8.3	Nezákonné obsazení pozemku	Nezákonné obsazení pozemku	8.3.1	Osoby na nezákonně obsazeném pozemku (zahradkářské kolonie, zemnice)	b
	9	Osoby ohrožené vystěhováním	9.1	Výpověď z nájemního bytu	Výpověď z nájemního bytu	9.1.1	Osoby, které dostaly výpověď z nájemního bytu	a
			9.2	Ztráta vlastnictví bytu	Ztráta vlastnictví bytu	9.2.1	Osoby ohrožené vystěhováním z vlastního bytu	a
	10	Osoby ohrožené domácím násilím	10.1	Policejně zaznamenané domácí násilí	Případy, kdy policie zasáhla k zajištění bezpečí oběti domácího násilí	10.1.1	Osoby ohrožené domácím násilím - policejně zaznamenané případy – oběti	a
NEVYHOVUJÍCÍ BYDLENÍ	11	Osoby žijící v provizorních a neobvyklých stavbách	11.1	Mobilní obydlí	Mobilní obydlí, které není určeno pro obvyklé bydlení	11.1.1	Osoby žijící v mobilním obydlí, např. maringotka, karavan, hausbót (nemají jinou možnost bydlení)	a
			11.2	Neobvyklá stavba	Nouzový přístřešek, bouda, chatrč, barák	11.2.1	Osoby žijící v budově, která není určena k bydlení, např. osoby žijící na pracovišti, v zahradních chatkách se souhlasem majitele	a
			11.3	Provizorní stavba	Provizorní stavba	11.3.1	Osoby žijící v provizorních stavbách nebo v budovách, např. bez kolaudace	a
	12	Osoby žijící v nevhodném bydlení	12.1	Obydlené neobyvatelné byty	Bydlení v objektu označeném podle národní legislativy jako nevhodné k bydlení	12.1.1	Osoby žijící v nevhodném objektu - obydlí se stalo nezpůsobilým k obývání, ale dříve mohlo být	a
	13	Osoby žijící v přelidněném bytě	13.1	Nejvyšší národní norma definující přelidnění	Definované jako překračující nejvyšší normu podle rozměru nebo počtu místností	13.1.1	Osoby žijící v přelidněných bytech	a

Zdroj: Hradecký a kol., 2007.

Vysvětlivky:

* - Použitá zkratka v posledním sloupci znamená „Stupeň ohrožení“.

a – ohrožené osoby

b – bezdomovci

3. PŘÍČINY VZNIKU BEZDOMOVECTVÍ

Kategorie a charakteristiky bezdomovství vypovídají o mnoha příčinách, které jedince vedou k bezdomovectví. Tyto příčiny záleží na podmínkách, ve kterých se jedinec ocitne. Autoři (Hradecká, Hradecký, 1996; Schwarzová In Matoušek, 2005), kteří popisují důvody vzniku bezdomovectví, hovoří o subjektivních a objektivních příčinách, resp. faktorech. Kdo je tvůrcem tohoto dělení, však zůstává nejasné. Průdková a Novotný (2008) dále rozvádí objektivní příčiny (jako vnější) a subjektivní (jako vnitřní). Giddens (1999) uvádí, že lidé mnohdy nekončí na ulici kvůli jediné příčině, nýbrž v důsledku více příčin.

3.1. Příčiny (faktory) objektivní (vnější)

Mezi ně řadíme činnost státu, rozvoj sociální politiky a zákonodárství. To se týká i výše uvedených institucí a organizací. Důvodem je, že po návratu z vězení nebo vyhlášené amnestii není sociální situace lidí řádně ošetřena. Nemají se kam vrátit, nemají peníze, doklady, teplé oblečení, nevědí, co mají dělat, kdo jim poradí. Pokud z vězení neudrží kontakt s někým z „venku,“ zůstávají na vše sami.

Dospívajícím, kteří přicházejí z dětských domovů, chybí aktivní přístup k řešení běžných problémů, jsou navyklí, že o ně bylo vždy postaráno. Neznají model funkční rodiny, nemají pracovní návyky, chybí jim kvalifikace.

3.2. Příčiny (faktory) subjektivní (vnitřní)

Hradecká a Hradecký (1996) rozdělují subjektivní faktory do čtyř skupin:

- **faktory materiální** (nejisté bydlení nebo jeho ztráta, dlouhodobá nezaměstnanost, nízké výdělky, dluhy, finanční negramotnost, tragická událost v rodině - ztráta živitele/ky, majetku),
- **faktory vztahové** (změna ve složení rodiny, její rozdělení, rozpad, rozvod, násilí, sexuální zneužívání, násilí, potíže v manželství či partnerství, narušené vztahy mezi rodiči a dětmi, rozchod partnerů žijících na „psí knížku“, osamělost),
- **faktory osobní** (duševní, tělesné nemoci, mentální retardace, nesamostatnost, invalidita, samota, závislosti na alkoholu, gamblerství, návykových látkách, sociální nevyzrálost),
- **faktory institucionální** (návrat z ústavů, věznic, dětských domovů).

Hlavní, přesněji řečeno *integrující příčinou* (faktorem) bezdomovectví je *nezaměstnanost a chudoba*.

3.3. Momenty v procesu stávání se bezdomovcem

Momentem v procesu stávání se bezdomovcem budu rozumět *situaci v životě jedince, která vedla ke spuštění tohoto procesu, ke ztrátě sociální jistoty a postupné rezignaci*. Momenty v procesu stávání se bezdomovcem jsou velice rozmanité a obvykle velice individuální. Pravděpodobně bychom nenašli moment, který by se dal označit za primární nebo nejvíce frekventovaný. Ve většině případů hraje roli více momentů či klíčových zlomů. Mohli bychom o nich hovořit jako o spouštěčích.

Hradecká a Hradecký (1996) uvádí, že bezdomovectvím jsou ohroženi zejména lidé *nedostatečně adaptabilní*, obtížně se přizpůsobující změnám ve společenském prostředí, novým životním situacím a nárokům v pracovním procesu. Adaptace na změny probíhá u každého jedince jinak. Neustálé technické, ekonomické a sociální transformace navozují v mnohých z nás nejistotu, strach a napětí. Přizpůsobivost klesá s přibývajícím věkem, nízkým vzděláním, fyzickým handicapem, a velmi často v důsledku duševního onemocnění.

Domnívám se, že *snižující se adaptabilita* může také patřit ke klíčovým momentům postupně vznikajícího bezdomovství.

Podle sociologa Prudkého (2012) existují tři momenty vedoucí ke vzniku bezdomovectví:

- lidé se narodí se do nepříznivého prostředí, lidé bez vzdělání, bez šance najít si práci,
- osoby, které nemají finanční rezervy pro případ nečekaných sociálních událostí (nezaměstnanost, nemoc, úraz apod.),
- osoby, které nezvládají běžný život nebo na něj nejsou připraveny. Jsou schopny existovat, ale nedokáží se o sebe postarat.

Dle Swärda (1999) je možné klíčové momenty dohledat v tzv. individuálně orientovaném vysvětlení. Tím jsou důsledky *osobní charakteristiky člověka*, jeho osobní slabosti, vztahových potíží s rodinou či okolím. Nebo také ve strukturálně orientovaném vysvětlení, kdy klíčovým momentem je už to, *jak jsou ve společnosti organizovány a distribuovány zdroje*.

Američtí autoři Muňoz a kol (2005) uvádí dvě skupiny klíčových indikátorů, které mohou jedince *predisponovat* k bezdomovectví:

- **negativní zkušenosti z dětství** (nefunkční rodina, zneužívání jak sexuální, tak fyzické, hrubé zacházení s dětmi, psychická nemoc rodičů),
- **negativní zkušenosti z dospělosti** (sexuální násilí, zneužití, oběť trestného činu, zkušenost z vězení).

Souhrnně lze konstatovat, že na klíčové momenty v procesu stávání se bezdomovcem může mít vliv:

- nepodnětné prostředí,
- nefunkční, narušená rodina,
- nevhodná rodinná výchova,
- nepevné rodinné svazky,
- rodina s nepřátelskou interakcí,
- nedostatek pozitivních životních zkušeností,
- nižší normy společenského chování v rodině,
- selhání výchovných funkcí v rodině,
- nestabilní osobní profil člověka,
- neschopnost navázat, natož udržet dlouhodobé přátelství.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4. VÝZKUMNÁ OTÁZKA A VÝZKUMNÉ METODY

Cílem výzkumu je, s použitím teoretických východisek uvedených v předcházející části a adekvátních výzkumných metod, odpovědět na tuto výzkumnou otázku:

Jaké jsou klíčové momenty v procesu stávání se bezdomovcem?

Za základní **výzkumnou metodu** kvalitativního výzkumu jsem zvolila *polostrukturované rozhovory* s bezdomovci. Zároveň jsem si však uvědomila, že bude účelné doplnit tyto rozhovory s bezdomovci rozhovory „z druhého břehu“, tj. se sociálními pracovníky, kteří s bezdomovci pracují. Záznamy z rozhovorů s bezdomovci jsem analyzovala tak, aby charakterizovaly jejich životní příběhy, odrážející klíčové momenty v procesu stávání se bezdomovcem. Vznikly tak *mnohonásobné případové studie* čtyř bezdomovců. Opírala jsem se o neopozitivistickou biografii, která představuje realistický přístup ke skutečnosti (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007) a která je založena na deduktivním zjišťování korespondence mezi teoretickým konceptem klíčových momentů v procesu stávání se bezdomovcem a narativním zkoumáním tohoto procesu. Porovnávala jsem závěry z jednotlivých případů a pokusila se o shrnující závěr.

Polostrukturované rozhovory s bezdomovci jsem realizovala s bezdomovci Azylového domu X, kde pobývali klienti A, B a C, se sociálním pracovníkem a terénní pracovnící z tohoto azylového domu a se sociální pracovnící z Azylového domu Y.

5. PRŮBĚH VÝZKUMU A VÝZKUMNÝ VZOREK

Výzkum probíhal v období červenec - září 2012.

Výzkumný vzorek

Sociálního pracovníka z Azylového domu X ve zlínském kraji jsem požádala, aby oslovil všechny klienty nabídkou dobrovolného, finančně neohodnoceného rozhovoru pro studijní účely. Zdůraznila jsem, že se jejich jména a údaje o nich neobjeví v takové podobě, která by umožnila jejich identifikaci. Na základě této výzvy se přihlásili tři klienti, muži ve věku 32, 37 a 54 let (respondenti A, B, C). Symbolickou odměnou pro tyto klienty byl balíček kávy, který jsem pro každého z nich zakoupila. Dále jsem náhodně oslovila na ulici žijícího muže (respondent D) ze Vsetína ve věku 60 let. Souhrn charakteristik čtyř respondentů-bezdomovců uvádí tabulka č. 2.

Tabulka č. 2. Charakteristiky dotazovaných respondentů – bezdomovců.

Charakteristiky	Respondent A	Respondent B	Respondent C	Respondent D
Pohlaví	muž	muž	muž	muž
Věk	32	37	54	60
Stav	rozvedený	svobodný	vdovec	svobodný
Děti	2	0	1	0
Vzdělání	vyučen	vyučen	ZŠ	vyučen
Sourozenci	0	2	2	1
Finanční prostředky	sociální dávky	sociální dávky	sociální dávky	sociální dávky

Zdroj: vlastní výzkum.

6. VÝSLEDKY VÝZKUMU

6.1. Případové studie bezdomovců

Případová studie 1

Respondent A

Má 32 let, rozvedený, vyučený. Když se rodiče rozvedli, bydlel střídavě u babičky a otce. Nakonec zakotvil u otce. Otec již nežije, matka bydlí v rodinném domě s přítelem, který si nepřeje, aby pan A žil s nimi. K matce, se kterou má dobrý vztah, může docházet jen na návštěvy, nesmí přespávat.

Vystřídal několik zaměstnání, v posledním, velmi dobře placeném, mu nebyla prodloužena pracovní smlouva. Důvodem byly vleklé manželské problémy, které se negativně promítly do zaměstnání.

Manželka volala několikrát na linku Policie ČR s tím, že si nemá s kým promluvit. Následně Policie vícekrát kontaktovala pana A, aby vzniklou situaci řešil, protože se jedná o bezdůvodné volání a navíc blokuje linku. Ten si pak vypínal mobilní telefon. Zaměstnanci Policie se dovolali do firmy a vše se dozvěděl vedoucí. Ten pana A upozornil, že pokud si doma nesjedná pořádek, mohl by ztratit práci. To se také stalo a nyní je dlouhodobě bez zaměstnání.

Manželka byla hospitalizovaná na psychiatrii. Po návratu z léčebny mu oznámila, že s ním už nechce žít a odešla k rodičům. V současnosti je rozvedený, s bývalou manželkou se téměř nestýká. Nechce se s ní stýkat, protože ji měl velmi rád a zklamal se. Mají dvě děti, které jim byly jako malé odebrány a předány do náhradních rodin ještě před rozvodem. S dcerami se stýká velmi zřídka, maximálně jednou za rok. Chtěl by je vidět častěji, ale je to obtížné. Jedna rodina s ním ochotně komunikuje, druhá ne. Pan A uvádí, že manželka nezvládala péči o děti a domácnost, neuměla vařit, uklízet ani neměla zájem se učit, její rodiče ji k péči o domácnost nevedli. Proto došlo k tomuto radikálnímu řešení. Mezi ní a panem A kvůli zanedbávání rodiny propukaly spory, protože nutil manželku, aby se více snažila. On sám umí zastat domácí práce i vaření, protože se to naučil od babičky.

Když ztratil práci, neměl peníze na placení nájmu a o bydlení přišel. Dodnes dluží peníze za nájem a dlužná částka je po něm vymáhána soudně, tudíž je navýšena o další náklady řízení a úroky. Na zaplacení nemá finanční prostředky. Po vystěhování z bytu bydlel u matky, než si našla přítele, pak u rodiny na Slovensku, dále v Azylovém domě na Vsetíně, kde se mu nelíbilo a dostal se až sem do tohoto Azylového domu.

V současnosti si vyřizuje na doporučení odborné lékařky invalidní důchod, protože má vážnější zdravotní potíže. I z tohoto důvodu zůstává v Azylovém domě. Vize jeho nejbližší budoucnosti je čekání na schválení invalidního důchodu. Pak by chtěl žít v domě s pečovatelskou službou. Jeho dalším cílem je mít novou rodinu.

Případová studie 2

Respondent B

Je mu 37 let, svobodný, vyučený, má dva mladší bratry, kteří pracují, jsou ženatí, mají rodinu, děti. Do dvaadvaceti let bydlel s matkou ve společné domácnosti. Matka si přivedla přítele, se kterým se Pan B nepohodnul, a proto odešel do Prahy, kde byl necelé tři roky. Bydlel na ubytovnách, u kamarádů, u přítelkyně. Do Prahy už nikdy nechce, i když tam měl práci. Bylo to tam pro něj strašné. Pak se vrátil zpět do Zlína a zde žil s jinou přítelkyní pět let. Pak bydlel s další přítelkyní a poté, co se rozešli a neměl kam jít, tak šel do Azylového domu.

Matka neví, že je bezdomovec, tak důvěrně se nebaví. Řekl jí, že bydlí na ubytovně. Matce se pár let nezval, ale nyní jsou opět v telefonickém kontaktu. Po celou dobu, co matku nevidal, o jejich vztahu přemýšlel, jestli to bylo dobré nebo chybné rozhodnutí. Nakonec usoudil, že i on udělal určitě také něco špatně, nejen matka, a ozval se jí. Nyní je ochoten matce pomoci, kdyby potřebovala. Navštěvuje ji však zřídka, zhruba jednou za rok.

Matku popisuje jako ženu závislou na mínění a hodnocení druhých lidí. Vadí mu, že ho nikdy za nic nepochválila a neoceníla. To také vícekrát zdůraznil. Několikrát mu řekla: „že jsem Tě nehodila radši do popelnice.“ Hodnotí ji jako slušnou ženu, která nekouří a nepije ale, pokud by se například dostal do vězení, tak ho zavrhne. Vadí mu, že se snažil, aby se vyhnul problémům s matkou, přesto se vždy „něco“ našlo, co bylo špatně. Myslí si, že matka má takovou nespokojenou povahu.

Pan B byl hospitalizován dvakrát v psychiatrické léčebně v Kroměříži, naposledy před rokem. Trpěl sociální fobií, depresemi a léčba mu velmi pomohla. Nyní užívá léky a dochází pravidelně k psychiatrovi. Počáteční příčinu vzniku svých psychických potíží vidí v narušeném vztahu a komunikaci s matkou.

Jeho velkým zájmem je kreslení a malování. Má vlastní webové stránky, na kterých prezentuje svoje kresby a prodává je. Také nakreslí cokoli na zakázku, portréty, karikatury. V malování se realizuje a také si něco přivydělá. Umí pracovat na počítači, ovládá grafické programy.

Po návratu z ústavní léčby pracoval na více místech jako dobrovolník. Necítil radost, naplnění. Chyběl mu smysl života a hledal ho v nevydělečné činnosti. Dostal nabídku zdarma učit děti kreslit. Vzhledem k tomu, že je to cca za tři měsíce, netuší, jestli bude v Azylovém domě nebo jinde. Proto váhá s přijetím této nabídky.

Uvádí, že ho pravidelný pracovní režim vyčerpává, nedokáže se regenerovat. V posledním zaměstnání byl v důsledku těchto potíží tři měsíce. Spolupracovníky hodnotí jako skvělé. V současné době pobírá sociální dávky.

Rodinu by založit nechtěl, uvítal by přítelkyni, se kterou by mu bylo hezky. V Azylovém domě žije rok a zatím neví, co má čekat od budoucnosti. Říká, že mnohdy rozhodují v životě maličkosti, ne vždy si člověk zapříčiní svoji situaci sám. Nechá se budoucností překvapit. Zatím by chtěl bydlet s kamarády v pronajatém bytě, to by pro něj bylo ideální.

Případová studie 3

Respondent C

Je mu 54 let, má ukončenou povinnou školní docházku a od patnácti let pracuje. Začínal např. ve Svitě a následovaly další státní podniky. Jako zájmy uvádí přírodu, cestopisné dokumenty a četbu.

Bydlel ve Fryštáku. Pak jej postihla rodinná tragédie, úmrtí manželky. Za nějaký čas dům s nájemníky koupil podnikatel a navýšil nájem na částku, kterou nebyl schopen platit. Z bytu se musel odstěhovat. Žil čtyři roky na ubytovně ve Zlíně a pak mu sociální odbor zařídil ubytování v Azylovém domě.

Z prvního manželství má syna (33) let, který bydlí v Čechách, je ženatý a má tři děti. Syn se s otcem nechce stýkat, protože je bezdomovec a stydí se za něj. Ve Fryštáku má sestru, která bydlí taktéž v podnájmu a bydlet u ní by nebylo možné. Starší bratr žije v Čechách. Má také rodiče, kteří bydlí na Slovensku. U těch by mohl bydlet, ale nechce. Odmítá je zatěžovat svým komplikovaným životem a nechce se od nich nechat vydržovat.

Několik let nepracuje, i když dokončil rekvalifikační kurz údržby zeleně a veřejných ploch, nedaří se mu, aby se prosadil. Také ho trápí zdravotní potíže, které ho znevýhodňují. Nemá dojem, že by ho limitoval věk. V čem se objevuje rozpor, je tvrzení, že nalezení práce mu znemožňuje jeho prakticky nulová kvalifikace a dále pak tvrdí, že mu to nikdy nevadilo. Vykonává jen občasné brigády. Pobírá sociální dávky, tj. životní minimum a doplatek na bydlení, což je celkem 6460 Kč. Polovinu vydá na zaplacení pobytu v Azylovém domě. Vyjít se zbylou částkou není snadné, jak říká, uskromní se. Financuje si jídlo a hygienické potřeby. Pokud potřebuje oblečení, požádá charitu.

Domnívá se, že pokud by manželka nezemřela, tak by se mu současná situace nepříhodila. Na veškeré platby by byli s manželkou dva. Tak na vše zůstal sám. Nikdy neměli žádné úspory, ze kterých by tuto situaci mohl překlenout.

Jeho cílem je najít si práci a ubytovnu. Jak toho dosáhne, zatím neví.

Případová studie 4

Respondent D

Je mu 60 let, vyučený, svobodný, bezdětný. Rodiče už nežijí. Na ulici je patnáct let. Pracoval třicet let u Vodáren a kanalizací ve Vsetíně, pak ho po revoluci v roce 1989 propustili. Tím přišel i o bydlení ve firemní ubytovně. Žádné úspory neměl, aby si mohl zaplatit podnájem. Má sestru, která ho k sobě občas vezme. Bydlet u ní nemůže, má svoje problémy s dětmi. Když je velký mráz, spí u kamarádů nebo v Azylovém domě. Jinak má spací pytel. Žije ze sociálních dávek.

Vzhledem ke svému věku má nárok na důchod, který si nechce vyřídít, protože je to hodně byrokracie. Jeho přáním je, aby měl kde bydlet. Další nahrávání rozhovoru respondent odmítl.

6.2. Shrnutí výpovědí sociálních pracovníků

Sociální pracovník z Azylového domu X

Každý člověk je individualita, u každého jsou klíčové momenty jiné. Často se nejedná o jediný klíčový moment, ale o souhrn událostí, které se vyvíjejí v čase. Často se jedná o jedince, kteří prošli ústavní výchovou, tj. dětskými domovy a jinými výchovnými zařízeními. Tato zařízení je nepřipraví na reálný život, jsou odlišná od rodinné výchovy, neposkytují model rodiny a ani nemohou. U těchto lidí neproběhne standardní socializace, málokdy se zařadí do společnosti a jsou schopni žít „normální“ život. Většinou jsou pořád nějakým způsobem závislí na státu a sociálních příspěvcích.

Jedním ze zažitých způsobů vnímání je, že bezdomovci jsou prezentováni jako alkoholici. Často tomu tak nebývá, i když samozřejmě někteří jsou závislí na alkoholu a návykových látkách. Proč začnou pít, nevím. Když tito lidé přijdou do Azylového domu, tak už pijí nebo užívají návykové látky.

Vybavuji si klienta, který pije, protože, jak sám říká, někdy je toho na něj moc a situaci nezvládá, tak si „pomáhá“ alkoholem. Další uživatelé pijí, protože se už bez toho nemohou obejít.

Zažil jsem rovněž, že starší klienti zanechají bydlení svým dětem a odejdou. Jejich rodina se o ně nepostará, nezajímá se, kde jsou a co dělají. Já nevím, proč. Není to úplně častý jev, ale občas se vyskytne.

Další spouštěče jsou duševní onemocnění, například (paranoidní) schizofrenie. Tito uživatelé nemají náhled na svou životní situaci, nechtějí k lékaři, nechtějí svoji situaci řešit, nemyslí si, že by to bylo nutné. Jejich nemoc jim střízlivý náhled na situaci neumožňuje.

Shrnutí spouštěcích momentů není snadné. Mohli bychom říci, že to jsou duševní poruchy nebo alkohol či jiné návykové látky. Ale to jsme opět na začátku. Nikdo nezačne pít jen proto, že se mu chce pít. Zase jsou tam nějaké spouštěče.

Klíčové momenty vidím v primární rodině, v nefunkčních rodinných vztazích. Tam je možná prapůvodní příčina. Vždy je to souhra klíčových momentů, proč lidé končí na ulici. Velmi zřídka je to jen jedna jediná věc nebo událost. Někakým způsobem se to nabaluje, stupňuje, je to proces, který vyústí až k bezdomovství.

Velmi častým jevem je zadluženost uživatelů. Dostávají se do platební neschopnosti a exekucí. Velice často dluží na alimentech. Další obtíží bývá záznam v Rejstříku trestů, takže je zaměstnavatelé odmítají. Sice je možné požádat po určité době o výmaz, ovšem až po delší době. Lidé přicházející z výkonu se trestu se nemají často kam vrátit. Pokud je odmítne rodina a nemají práci, tak končí na ulici.

Zajímaví jsou klienti, kteří nemají kde bydlet, ale nikdy nebyli bezdomovci na ulici. Pendlují mezi léčebnou a Azylovým domem. Sami říkají, že si život na ulici neumí vůbec představit. Vždy se dokáží o sebe postarat tak, aby nezůstali venku.

Měli jsme tu i klienty, kteří bydleli s přítelkyní a dětmi v podnájmu. Muž ztratil práci, žena byla na mateřské dovolené a neměli na placení. Muži šli sem, do Azylového domu, a ženy zase do Azylového domu pro matky s dětmi. Takto žili třeba čtyři měsíce. Ale tito muži si dokázali rychle najít práci, takže se zase všichni odstěhovali do podnájmu.

Lidé, kteří platí hypotéku nebo bydlí v podnájmu, jsou ohroženi mnohem více bezdomovectvím, než ti, kteří mají vlastní bydlení. Svůj majetek mohou v případě nouze prodat, vyměnit, jít do menšího či levnějšího obydlí.

Azylový dům zachytí osoby, které propadnou celým sítím sociálních služeb. Nemají kde bydlet, nemají práci ani peníze. Teoreticky by v tomto státě nemusel nikdo žebrať nebo hladovět. Pokud splní minimální požadavky, má nárok, aby aspoň něco dostal. Není to sice nijak závratná částka, ale dovedu si představit, že hodně lidí, kteří zaplatí běžné výdaje, tak jim o moc více nezbyde.

Dá se říct, že většina uživatelů Azylového domu nikdy nežila nebo alespoň ne dlouhodobě, na ulici. Buď přišli přímo z léčebného zařízení, nemocnice, vězení, ubytovny. Prostě odněkud přišli.

Bezdomovci přicházející z ulice, tady zpravidla dlouho nevydrží. Důvodem je, že nejsou zvyklí dodržovat a respektovat nastavená pravidla. Hlavně pravidlo alkoholu pro vstup do Azylového domu (0,8 %). Možná, že u některých je to jejich životní styl, nebo si sami sobě nalhávají, že jim to vyhovuje, že je jim tak vlastně dobře. Mají svoji svobodu. Moc se jim sem nechce.

Na bezdomovcích z Azylového domu *ani často nepoznáte, že jsou bezdomovci*. Vypadají dobře, dávají si pozor, aby to na nich nebylo poznat. Kolikrát se za bezdomovce nepovažují. Když jsem za nimi šel, že hledáte muže-bezdomovce na rozhovory, tak jsem si říkal: „Jak já jim to budu muset natvrdo říct?!“ A pak jsem si řekl: „A proč ne, vždyť je to tak.“ A kolikrát to potřebují slyšet, než aby žili v představě, že jsou jen na nějaké ubytovně. Že jsou v pohodě. Třeba to někomu pomůže, aby se odrazil ode dna, aby se zamyslel a řekl si: „Do pytle, já jsem fakt bezdomovec.“ Někteří, aby se cítili líp, tak to popírají stylem, že se jim teď něco nepodařilo, tak jsem na chvíli tady. Ale ti ostatní venku, to je hrůza. U člověka *v Azylovém domě je situace stabilizovaná*, má zajištěné základní potřeby, zvykne si tady, žije relativně běžným životem. ***Kolikrát ani nemají potřebu něco měnit nebo změnit. A to není dobře.*** Ten člověk by tu neměl být déle než jeden rok, i když zákon dovoluje, že může. Tak tu máme i uživatele, kteří tuto dobu přesáhli, ale samozřejmě usilujeme o to, aby tu nezůstávali zase příliš dlouho.

Většinou ten člověk odejde do jiného Azylového domu nebo na ubytovnu a pak se sem zase vrátí. Stále je závislý na systému sociální pomoci.

Klient, který je zadlužený, velmi lehce zjistí, že když je tady, tak od státu dostane cca 6 500 Kč. Za ubytování v Azylovém domě vydá 3 050 Kč a na živobytí má 3 410 Kč. Na jídlo to není úplně nejhorší. Pokud by pracoval za 10 000 Kč hrubého, což je čistého asi 8 000 Kč, zaplatil by si z toho část na dluhy, ubytovnu, protože tady by už bydlet nemohl, jízdné, jídlo, oblečení, hygienu a další, tak by mu nezbylo o nic více, než jsou sociální dávky. To je pro něj naprosto demotivující stav.

U starších klientů převládá názor, proč a k čemu splácet, když už to vzhledem k jejich věku nemá smysl. Nemá cenu začínat znova. A u těch mladších je zase škoda to neřešit. Ti sice nelegálně pracují, ale z hlediska budoucnosti to nic neřeší.

Sociální pracovnice z Azylového domu Y

Protože se ve své práci sociálního pracovníka na Azylovém domě setkávám v naprosté většině s lidmi, kteří již bezdomovci jsou, je pro mě velmi těžké určit klíčové momenty, kdy dochází k uvržení člověka do bezdomovectví. S uživateli při individuální práci řešíme především jejich současnou situaci a to, jak dosáhnout stabilizace a zlepšení nepříznivé sociální situace. K minulosti se tak vracíme pouze okrajově, protože pro ně samotné není

důležité, jak se bezdomovci stali, ale jak svoji situaci dále řešit, a zároveň je to příliš citlivé téma na to, aby se s ním dokázali svěřit každému na požádání.

Domnívám se, na základě svých zkušeností, že ve většině případů došlo k selhání různých záchranných mechanismů, záchranných vztahových sítí, které napomohou tomu, že člověk už nemůže zpět a jeho svět se hroustí. Právě vztahy s rodinou, partnery, dětmi jsou tím, co je poslední záchranou člověka před ocitnutím se na ulici, i tím, co může být právě spouštěcím mechanismem.

V žádném případě však *není možné příběhy uživatelů jakkoliv škatulkovat*, každý je jiný, každý z nich se ocitl bez domova z jiného důvodu a každý z nich se z různých příčin už nedokázal sám vrátit zpět. Klíčový moment je vždy jiný. Důležité však je, že se rozhodnou tuto situaci změnit a využít pomoci, která je jim nabízena.

Služby Azylového domu nejčastěji vyhledají lidé, kteří jsou *bez možnosti bezpečného přenocování krátkodobě*, ať už o přístřeší přišli nedávno, nebo tímto způsobem života žijí už dlouho, ale nyní přišli o možnost bezpečného přespání na ubytovně, u přátel. Tito lidé venku přespávat nechtějí, chtějí mít pocit, že někam patří, i když budou bydlet „jen“ v Azylovém domě, mít pocit, že mají kde bezpečně trávit den i noc, mají se kam vracet bez hrozby, že do rána budou zbiti, okradeni.

Další důležitou skupinou jsou lidé, kteří žijí na ulici *dlouhodobě*, ale nejčastěji z důvodu zhoršujícího se zdravotního stavu služby Azylového domu vyhledají, protože bezpečný pobyt „na ulici“ už dále není možný. Tito uživatelé často mají problémy s respektováním pravidel Azylového domu, protože během života na ulici si již odvykli se přizpůsobovat pravidlům, ale jiné řešení než využití služeb Azylového domu nemají. Často u těchto lidí pak zaznamenáváme problémy s alkoholem, hygienou a donášením věcí z popelnic, protože byli dlouhou dobu zvyklí na svůj způsob života, nijak neomezovaný, a jejich sociální začlenění je pak složitější.

Myslím si však, že kterýkoliv z bezdomovců, žijící na ulici, se může jednou dostat do situace, kdy se rozhodne využít služeb Azylového domu přesto, že jeho služby do té doby odmítal. Azylový dům je otevřen pro všechny, kdo pomoc potřebují a jsou ochotni ji přijmout.

Terénní pracovnice z Azylového domu X

„Klasický“ příklad klíčových momentů je *selhání rodiny, rodinných, podpůrných sítí*. Řešení manželských a partnerských problémů jednoduchou výměnou za jiného životního druhu. Panuje vzájemná *neúcta mezi členy rodiny*, nesoudržnost, nezodpovědnost vůči sobě navzájem. Rodiny se neumí semknout, nalézat společná řešení problémových situací. Obyčejně to sklouzne do vzájemného obviňování, kdo za co může, ale jinak nic.

Myslím, že **klíčový moment je v rodině**, jak ta rodina to vede nebo nevede. Jak je schopná uskutečňovat svoje základní funkce. Já jsem otec, já jsem matka, vy jste naše děti, my máme povinnosti k vám takové, vy vůči nám zase takové. Prostě se vzájemně o sebe starat.

A k tomu *závislosti*, jak na alkoholu, tak na jiných návykových látkách. Máme tady uživatele, kteří se nesnesou, protože jeden z nich pije a druhý čichá toluen. Nadávají si do „alkáčů“ a „fetáků.“ Závislí jsou oba, ale každý z nich si myslí, že on je na tom líp. Že je ten lepší, on na tom špatně není, on to zvládá.

Také máme *klienty duševně nemocné*, ti odmítají často jakoukoliv změnu. To je pak těžké. Trpí psychotickými poruchami, schizofrenií, demencí v důsledku alkoholu.

Dále *zadluženost*, lidem chybí finanční gramotnost, základní orientace ve finančních produktech, v tom, co si mohou dovolit a co už ne. Z toho plyne, že si berou různé půjčky, které nemohou splácet. Z toho důvodu nechtějí pracovat, protože se bojí, že se jim to nevyplatí, že jim exekutor stejně všechno sebere.

Také se vrací z *výkonu trestu* a mnohdy na ně nikdo nečeká. Opustí je manželka, děti. Nemají kam jít, neví, co dělat. Nikomu nevěří.

Také je důležité *vzdělání*. Někteří naši klienti si nemohou vzpomenout na některá písmenka, když vyplňují formuláře! Někteří mají základní, jiní maturitní vzdělání, jeden pán má vysokou školu, u něj je problém s alkoholem.

Lidi bez domova bych rozčlenila do kategorií například dle věku. Mladé pod třicet a starší nad třicet. Dále dle toho, jestli jsou *samotáři* nebo nejsou. Pak, *zda žijí v partnerském vztahu* nebo nežijí. Potom jsou bezdomovci „*lavečkáři-keříčkáři*“ s igelitkou.“ Následně ti, co mají někde *na periferii vybudované příbytky* i se zahrádkou. Také sem patří takoví, co zažili nějaký model rodiny, a ti, co vůbec žádný nezažili. Hlavně z ústavní výchovy

nebo z rozvrácených rodin. Oni vůbec *netuší, jak rodina funguje*, jak jsou tam rozdělené role. Mluvím o fungujících rodinách, ne o patologických. Tito lidé neví, co je to společenská norma. Že se dva lidé vezmou, založí rodinu a starají se o děti a sebe navzájem. Klienti tohoto typu jsou *nevyzrálí*, jakoby nedospělé, zraněné děti.

Celkově ve společnosti chybějí normy, pravidla. Všechno je dovoleno, máme přehnanou demokracii. Převládá tu chiméra pochybného štěstí, k jehož vytvoření někoho využiji a pak ho odhodím. Ale to, že k právům patří i povinnosti, to už se vytrácí z povědomí. Podporuje se individualismus a zapomíná se, že vše se vším souvisí. Moje svoboda končí tam, kde začíná svoboda druhého.

Někteří klienti se hodně *podceňují*. Berou svoji situaci jako něco, co je dané, co nejde změnit: *Jsem bezdomovec a tak to už zůstane. Mám to „příšité“ nadosmrti*. Další si myslí, že jsou *oběti systému*. To jsou nejčastější případy.

Principem terénní práce je, aby lidé z ulice šli na Azylový dům, tam se stabilizovali, zorientovali a pak si našli práci, ubytování. Tito lidé mají *potřebu hranic*, pravidelnosti a určitého soukromí, které jim na ulici není dopřáno. Většinou je brzdí od nástupu do Azylového domu pití alkoholu a neschopnost respektovat pravidla. Bohužel, totéž jim dělá potíže i v případném zaměstnání. Bývají nespolehliví, nemají pracovní morálku. To je pak bludný kruh. Je to hlavně na nich, jestli svůj život chtějí změnit.

6.3. Klíčové momenty v procesu stávání se bezdomovcem

6.3.1. Klíčové momenty z pohledu bezdomovců

Z popsaných případů čtyř bezdomovců lze odvodit následující klíčové momenty v procesu stávání se bezdomovcem: nefunkční rodinná a partnerská síť, zdravotní potíže, neuspokojivá bytová situace, ztráta zaměstnání a nepříznivá finanční situace. Tyto klíčové momenty ilustrují citacemi výpovědí bezdomovců, které uvedli v průběhu polostrukturovaných rozhovorů.

a) Nefunkční rodinná a partnerská síť

Respondent A pochází z rozvedené rodiny. Ve svém manželství uvádí neshody s tchyní, která se zastávala svojí dcery, dle respondenta, až neúměrně („...*Tchýňu švalo, že sem sa tolikrát snažil donutit manželku vařit, uklízet, aj žehlit, prat, všecko, co sa týká kolem dětí aj domácnosti... To sem sa snažil manželku naučit, ale ta byla tvrdohlavá...*“).

Uvádí, že manželka se neuměla postarat o rodinu a navíc ani neměla zájem o děti zájem („...*Ale bývalka šestý smysl jako pro děti neměla. To jsem ho většinu měl já. Kolem ní mohl člověk střílat kanónem u hlavy, ju mimino nevzbudilo, v noci...*“).

Z tohoto důvodu jim byly odebrány dvě děti a předány do náhradních rodin („*Děti nám odebrali, skrz to, že... bývalá manželka to nezvládala. Děti jsou -obtěžně a dlouze hledá to správné slovo- v náhradních rodinách. Každá zvlášť. Jedna je v X a druhá je v Y.*“).

Manželka byla psychiatricky nemocná a nakonec se s manželem rozešla („*Manželka byla čtyři měsíce v psychiatrické léčebně, ale potom sa vrátila, pak řekla: „Nazdar“, já sa s Tebů lúčim, já s Tebů nechcu byt...*“).

Respondent B se opakovaně vrací k neuspokojivému vztahu s matkou („...*A nedávno jsem přišel na to, že mě nikdy za nic v životě nepochválila. Ani jednou. Ať přemýšlím, jak přemýšlím, i když to...maminka měla spoustu možností mě pochválit...*“), zřejmě ho stále trápí její hrubé výroky („...*Ale některé věci, nebo co mi řekla, „že jsem Tě nehodila radši do popelnice“, a takhle... My, když jsme vyrůstali a u nás zazvonil policajt a ona přišla s bečem do obýváku, „co ste vy, hajzli, zase udělali“, a přitom on se šel jen zeptat na sousedy...*“).

Nakonec od matky odešel, ale nedalo mu to, snažil se s ní usmířit („...*Já jsem se jí někdy po roce nebo kolem roku 2000 neozýval asi tři roky. A vůbec celou dobu jsem nad tím přemýšlel, jak bych se měl ale zachovat, ale pak jsem si řekl, že pak bude někdy pozdě a že už nebudu mít šanci něco, jakože odpustit, nebo takové, a já jsem také určitě udělal něco špatně a tak jsem to dal tak nějak dohromady...*“). Ale u matky poté, co si našla partnera, dlouho nevydržel („...*Tak ta první věc, to bylo kolem toho roku 2000, to si matka přivedla jednoho pána, přítele ...A protože jsem si neumyl talířek nebo tak (nervozita při vyprávění), tak ten přítel přišel, vzal mi ty věci a i s barvama olejovými a kamsi, kamsi to dal, a to už mi vadilo, tak já jsem se sebral a odešel jsem do Prahy...*“).

Matku však zcela neodsuzuje („...*Máma nekouří, nepije, jakože slušná ženská, ale taková, jako pro ni je nejdůležitější to, co si kdo myslí...*“), přesto jí stále nedůvěřuje („...*Ale kdybych se dostal k soudu, tak ona už mě tímto zavrhne. I když by to bylo neprávem...*“). V současnosti se s matkou nestýká („...*Matka o tom neví, že jsem v Azyláku. My se takto důvěrně už několik let nebavíme...*“).

O otci ani o dalším sourozenci však nehovoří vůbec, zato mladší bratr je pro něho patrně určitým vzorem („...*Ten prostřední brácha, o rok mladší, tak ten si vzal hypotéku, koupil si byt, je strašně hodný, šikovný chlap...*“).

Respondent C po úmrtí své manželky nebyl schopen platit nájem („...*Já jsem bydlel ve Fryštáku a manželka mi umřela a neutáhl jsem nájem, sem to tam mosel opustit...*“). Má syna, který se s ním nestýká, protože je bezdomovec („...*Ogara má 33 roků, ale on bydlí daleko, no, tak.... On se neozývá, protože jak zjistil, že su tady...*“).

Má také dva sourozence, se kterými se sice občas vídá („...*No, já mám ve Fryštáku sestru. A starší brácha za mnou dojede jednou za čas až z Čech a jedeme za rodičama.*“), ale protože „mají svůj život“, tak je o nic nežádá.

Výše uvedení respondenti v důsledku svých neuspokojivých vztahů v rodině nakonec zůstali sami.

Osamocený se cítí také **respondent D** („...*Po té revoluci už mně neměl kdo pomoci. Rodiče mi zemřeli, su sám. Rozumíte?*“). Má sice sestru, u které občas přebývá, avšak ta se stará o své děti, a proto u ní není častěji („...*Mám sestru... Sem tam mňa k sobě vezme, ale... Ona má svoje problémy s děčkama...*“).

b) Zdravotní potíže

Respondent A si v současné době vyřizuje invalidní důchod, protože má potíže s plícemi. (*„...Já mám problémy s plícama, průdušky... A doktorka mi řekla, že na práci to nevidí, že to vidí na důchod... Já su, já mám... třetí až čtvrtý stupeň...“*). Všimla jsem si, že respondenta omezuje také silná obezita, těžce dýchá a obtížně se pohybuje.

Počínající zdravotní problémy registroval již dávno (*„...Ale už na svatbě jsem pociťoval, že mi není tak, jak by mělo být...“*) Praktická lékařka otálela, než ho poslala na odborné vyšetření. (*„...Otravoval sem ju už delší dobu. Až po dvouh měsících sa rozmyslela, že ňa pošle k plícařovi...“*). Vyšetření pak odhalilo, že má nemocné plíce (*„...a tam mi nakonec zjistil, že mám špatné to...“* (nedokončená věta).

Respondent B uvádí, že trpěl depresemi a léčil se dvakrát v psychiatrické léčebně v Kroměříži. Jako spouštěcí moment ho napadá opět spojitost s matkou (*„...A to vzniká v případě, že po mně někdo vyjede, třeba tehdy máma, a já se zarazím a nevydám ze sebe ani hlásku...“*). Po takovém střetu se s matkou nebavili, s výjimkou důležitého sdělení (*„...My jsme se, prostě, třeba nebavili týden. A pak jedna věta, nějaká důležitá...“*). Tyto konflikty se opakovaly a respondent se domnívá, že tyto okolnosti jsou možnými příčinami depresí. (*„...A takhle to běželo několik let, třeba. A pak, jak to člověk dusí v sobě a nebrání se, nemluví, tak tam to tehdy vznikne...“*).

Respondenta také omezuje sociální fobie, která mu blokuje návrat k profesní dráze. (*„...Ale ještě jde o další důležitou věc, že já mám sociální fobii, a tehdy jsem byl úplně v koncích. Když půjdu do práce, tak tam vydržím maximálně tři měsíce...“*).

Respondent C má zdravotní potíže, které ho limitují na trhu práce. (*„...Mám problémy s nohama. Bércové vředy...“*). Je pro něj složité najít vhodné zaměstnání, ve kterém by příliš nezatěžoval dolní končetiny. (*„...Opuchají kotníky, když mám třeba hodně víc stání a sezení...“*).

Respondent A ztratil nárok na byt, protože přišel o práci a neměl peníze na zaplacení nájemného (*„...Mně to sebrali skrz to, že já už sem neměl na placení...“*). O pomoc požádal Sociální odbor ve Vizovicích (*„...Řešil jsem to přes Sociální odbor, skrz bydlení, tak nějak sem chtěl bývat ve Vizovicích, protože su tam zvyklý, sem tam prakticky odmala vyrůstal...“*). Vystřídal různá bydlení, než se dostal do nynějšího Azylového domu,

kde bydlí bezmála dva roky („...Pak... nějak sa to začalo tým, že mě dali na Vsetín, na chvíli, než sa pořeší bydlení na nějaký Azylový dom. Já su tady....(přemýšlí) Třetího listopadu to bude dva roky...“).

Ačkoliv respondent by „teoreticky“ měl kde bydlet a nemusel by využívat služby Azylového domu, není to možné („...Maminka bydlí v Želechovicích na Dřevnici. Žije s přítelem v jeho rodinném baráku...“). Matka by společné bydlení se synem uvítala, avšak matčin druh si to nepřeje. („...Ta by ňa brala všeckýma čtyřma. On, spíš nechtěl...“). Respondentovi by život na venkově vyhovoval i ze zdravotních důvodů („...Já bych sám bydlel jako v Želechovicích, tam je pro mňa lepší vzduch než tady. Tady je těžký vzduch, těžší...“). Také má velmi rád domácí zvířata, která se mohou chovat jen na vesnici („...Mně bavíja hrozně zvířata, Králíci, slépký, ovce...“).

Respondent B žil v bytě své matky a po konfliktu s jejím přítelem z domova odešel („...No, bydlel jsem s matkou...jakože do svých dvaadvaceti let...“). Jak došlo k tomu, že se rozhodl odejít, popisuje respondent takto: „...A protože jsem si neumyl talířek nebo tak (nervozita při vyprávění), tak ten přítel přišel, vzal mi ty věci a i s barvama olejovýma a kamsi, kamsi to dal, a to už mi vadilo, tak já jsem se sebral a odešel jsem do Prahy, tam jsem byl dva a půl nebo kolik roků...“ Ubytování často střídal na různých místech. („...Bydlel jsem na ubytovnách, u kamaráda, pracoval, a přítelkyně tam byla. Já jsem tam s ní byl...“). Klient pak žil u dalších partnerek, než se dostal do Azylového domu („...Pak jsem si našel přítelkyni, to jsme bydleli pět roků spolu ve Zlíně. A než jsem se dostal sem (do Samaritánu), to jsem bydlel s jinou přítelkyní na Jižních Svazích, ale my jsme se pak rozešli a pak jsem musel někam.... Šel jsem sem...“).

Respondentovi C zemřela manželka a v jeho životě nastal nepříznivý obrat („...Manželka mi umřela a neutáhl jsem nájem. A pak ten barák koupil podnikatel a už chtěl deset tisíc, no. A to už bylo moc... Sem to tam musel opustit...“). Nouzovou situaci řešil respondent skrze městský úřad, sociální odbor („...Oni mi to zařídili tady. Městský úřad. Předtím jsem byl čtyři roky ve Zlíně na ubytovně. No a tady rok a půl...“).

Respondent D žil na ubytovně, kterou mu poskytl zaměstnavatel. Po propuštění ze státního podniku, byl respondent z bytu vyhozen, protože neměl finance. („...Dělal sem třicet roků u Vodáren a Kanalizací na Vsetíně, a oni mňa potom vyhodili z práce aj z bytu, protože sem neměl na placení...“). Od té doby přežívá mnoho let střídavě venku,

u kamarádů, své sestry a občas v Azylovém domě: „...Mám sestru... Sem tam mňa k sobě vezme... ale... ona má svoje problémy s děckama... Mám kamarády, su u nich, když je velký mráz. Jinak spím ve spacáku... Na ulici su patnáct roků... Sem tam chodím do Azylového domu...“

c) Ztráta zaměstnání

Ztráta zaměstnání je jeden z důležitých, klíčových momentů při vzniku bezdomovectví. Když člověk ztratí práci a nepodaří se mu v poměrně krátkém časovém období najít jinou, rychle vyčerpá finanční prostředky. Častokrát se k tomu přidruží zdravotní obtíže. Tím se dostává do krizové situace, protože není schopen platit obvyklé výdaje na živobytí. V mnoha případech se tak roztočí dluhová spirála, ze které je svízelné se vymanit. V důsledku všech výše uvedených momentů je velmi pravděpodobné, že člověk ztratí bydlení, pokud mu pomocnou ruku nenabídne rodina a blízké osoby.

Respondent A uvedl, že ztratil velmi dobře placené místo kvůli psychicky nemocné manželce („...bývalá manželka mi to zavařila tím, že, jak sem chodil do práce, tak volala bezdůvodně na Policii, že si nemá s kým povykládat...“). Manželské problémy se stupňovaly natolik, až se to dozvěděl zaměstnavatel („...A Policie mi volala, že volala bezdůvodně na Policii, že blokuje linku. Já jsem to pak přestával brát, vypínal sem telefon, tak Policie volala vedoucímu na firmu, že abych si s ní pořešil toto...“). Zaměstnavatel dal respondentovi ultimátum („...Pan vedoucí, že abych si s ní udělal pořádek... jinak jako, že může být vyhazov...“). Celkově manželský konflikt poškodil respondenta natolik, že místo ztratil („...Nakonec sem kvůli ní aj vyletěl...“). Respondent měl pracovní smlouvu na dobu určitou. Nedokáží posoudit, jestli hlavním důvodem bylo manželčino extempore anebo zaměstnavatel již nepotřeboval v novém roce pracovní sílu („...Já jsem měl smlouvu do konce roku ale s tím dohledem, že bych na jaře nanovo nastoupil. A on mi pak řekl vedoucí, bohužel, Vy máte problémy s manželkou, tak bohužel, já Vás nevezmu... že bohužel...“).

Respondent B hovoří o příčinách nezaměstnanosti následujícím způsobem („...Já mám sociální fobii, a tehdy jsem byl úplně v koncích. Když půjdu do práce, tak tam vydržím maximálně tři měsíce...“). Respondent pociťuje, že pravidelné docházení do zaměstnání nezvládá ani po ostatních stránkách („...Mně to každé to dojíždění z tama sebralo jedno procento síly, já už jsem se nedokázal regenerovat, takže jsem byl po těch třech měsících

tak na tom, že už jsem za žádnou cenu nemohl, nepřemluvil by mě nikdo, prostě...“).

Respondent C je už dlouhodobě bez trvalého zaměstnání. Respondent má ukončenou povinnou základní školní docházku, která vyhlídky na kvalifikovanou práci snižuje (*„...Jakou máte profesi? „Žádnú. Já sem šel od patnácti dělat...“*). Chodí si přivydělávat brigádami, které jeho svízelnou situaci řeší pouze dočasně (*„...Chodím aspoň na ty brigády, tady, úklid parku... za to jsou potraviny...“*).

Respondent si protiřečí v odpovědích na některé otázky:

- *„Podařilo se Vám získat zaměstnání?“ - „Těžko se shání, protože profese žádná...“*
- A dále odpovídá na podobnou otázku: *„A myslíte si... nebo vadilo Vám, nebo bylo obtížné i to, že jste nebyl vyučen?“ - „Nevadilo, protože já jsem vždycky pracoval takovou práci, že mě zaučili...“*

Respondent D byl propuštěn po sametové revoluci ze státního podniku. Proč už nikdy nepracoval, se mi zjistit nepodařilo (*„...Dělal sem třicet roků u Vodáren a Kanalizací na Vsetíně, a oni mňa potom vyhodili z práce aj z bytu, protože sem neměl na placení...“*). Respondent se smířil se svým životem. Přijal ho, svým způsobem i rezignoval (*„...Tenkrát sem bečal, když mňa vyhodili z práce... a žiju. Člověk to tak mosí brat...“*).

d) Nepříznivá finanční situace

Respondent A o zaměstnání neuvažuje (*„...Já si vyřizuju důchod ze zdravotních problémů...“*). Zatím vyčkává, jak se situace vyvine (*„...Bavil sem sa o tom s panem vedoucím., dokud sa bude vyřizovat důchod, budu tady...“*). Přemýšlí o bydlení následujícím způsobem: *„...Ale až to bude vyřešené, tak sa bude řešit dál, podle finanční situace, kde by mně mohli umožnit nějaké bydlení. Podle toho jakú sumu budu mět důchodu, že by mňa mohli dat... a do domova s pečovatelskou službou...“* Respondent se o nových možnostech informuje spíše obecně: *„...Občas sa podívám na internetě, esli je nějaký volný byt nebo nějaký podnájem.... sa dívám...“* Také ho výrazně omezuje dluh za neplacení nájemného, na které po ztrátě práce neměl peníze (*„...Družstevní byt. Na něm dlužím do včil peníze. Snažím sa nějak... nějak... zařizovat, abych to mohl postupně splácet. jsem neměl peníze, na to placení. Neměl sem čtyřiapůl tisíca za jedna plus jedna...“*).

Respondent C žije z příspěvků od státu (*„...beru tři tisícečtyřista na vlastní potřebu a nájem to oni platí zvlášť, třítisícepadesát...“*). Občas si něco málo přivydělá na brigádách. Sociální dávky mu vystačí na minimální základní potřeby (*„...No, a nějaká ta hygiena, no a oblečení, to mě napíšíou tady na šatník...“*). Domnívá se, že pokud by manželka žila, tak by se do takové situace nedostal (*„...No, to už by bylo jiné. Že sme to vlastně platili dva...“*). Respondentovu situaci zkomplikovalo i to, že neměl žádnou finanční rezervu (*„...Ne, my jsme vůbec nešetřili...“*).

Respondent D je uživatelem sociálních dávek. I když respondent má nárok na starobní důchod, zajímavě zdůvodňuje, proč ho nepobírá: *„...Mně sa nechce chodit na úřady, tam sa mosí čekat a jakéhosi papírování... Tak, kdyby šel někdo se mnú nebo to vyřizoval...“* To ho natolik odrazuje, že raději setrvává bez peněz. Na podnět, že by mu poradili a pomohli pracovníci Azylového domu, pokud by mu chyběly některé doklady, jen odpoví: *„Hmm.“*

6.3.2. Pohled na klíčové momenty v procesu stávání se bezdomovcem z druhého břehu - očima sociálních pracovníků

Sociální pracovníci vidí v procesu stávání se bezdomovcem tyto klíčové momenty:

- rodinné a vztahové problémy,
- souhrn situací,
- duševní nemoci, alkoholismus, návykové látky,
- potíže s bydlením,
- ztráta zaměstnání, ztráta příjmu,
- finanční negramotnost, dluhy, půjčky,
- motivace, důvod ke změně.

Sociální pracovník z Azylového domu X

a) Rodinné a vztahové problémy

Je toho názoru, že klíčové momenty se nedají plošně paušalizovat, protože každý člověk je jiný a jiné jsou i klíčové momenty, kvůli kterým došlo ke vzniku bezdomovectví. Avšak ze svých zkušeností vyvozuje, že výchozím bodem je primární rodina („...*Jsou to příčiny v rodinách, možná jsou to nějaké prapůvodní příčiny, špatné rodinné vztahy...*“). Také je nezbytná ona pověstná kapka štěstí, které někoho z nás minulo („...*To, proč skončil jako bezdomovec, mohla být ta skutečnost, že byl adoptován rodinou, která na něj měla příliš vysoké požadavky, a ty byly nad jeho síly...*“). Ani rodiče to nemívají jednoduché a podniknou radikální krok. („...*U starších osob se stává, že nechají bydlení svým dětem a odejdou. A ta jejich rodina se o ně nepostarává. Vůbec jí to nevádí...*“). Všechny okolnosti jsou provázané a propletené: „...*Vždycky je to souhra příčin, proč lidé končí na ulici. Málokdy je to jedna věc nebo jedna sociální událost, nějakým způsobem se to kumuluje, vzájemně stupňuje, až to vyústí k životu v Azylovém domě nebo na ulici...*“

b) Zdravotní potíže

Klienti azylových domů často trpí nemocemi a závislostmi různého druhu. I když se samozřejmě najdou i bezdomovci abstinenti. („...*Po alkoholismu to jsou často duševní poruchy nebo duševní onemocnění. Hodně našich uživatelů trpí některou z duševních chorob, byl tu i uživatel s duševním onemocněním, paranoidní schizofrenie, u něho*

se objevovaly i sklony ke kanibalismu...“) Klientů s duševními onemocněními neubývá. („...V současné době tu máme další uživatele s duševním onemocněním, s paranoidní schizofrenií. Jsou tu i jiní, kteří nejsou „duševně v pohodě...“) Evergreenem jsou ostatní nemoci a paraziti: „...Objevují se i omrzliny. Vši, svrab a lupénka jsou „klasika“, vši a svrab jsou důvod pro nepřijetí do Azylového domu. Musel by se jich nejdříve zbavit...“

c) Potíže s bydlením

Dle zkušeností azylový dům většinou zachytí lidi, kteří propadnou celým sítím sociálních služeb. Jsou i bezdomovci, kteří „pendlují“ výhradně mezi léčebnou a Azylovým domem. Další skupinou jsou lidé odcházející z ústavní výchovy, kterým se málokdy podaří žít obvyklým životem („...Ti lidé z ústavu nejsou v tom dalším životě, jakoby, standardní. Končí stejně v Domech na půl cesty... Mám drobnou zkušenost s několika mladými lidmi z ústavu, tak tam není nikdo, kdo by... tak nějakým způsobem fungují... Ale není to tak, jak bychom si asi představovali... my. Že by se zařadili normálně do společnosti, že by pracovali... Stejně jsou pořád závislí nějakým způsobem na státu a na sociální pomoci...“).

Dalšími klienty, které postihla ztráta obydlí, jsou ti, kteří bydlí v podnájmu nebo splácejí hypotéky či různé půjčky. („...Byli tady uživatelé, kteří měli přítelkyni s dětmi, ale přišla zlá situace, přišli o práci, o podnájem, neměli kam jít, tak muž šel sem a družka nebo manželka s dětmi šli do Azylového domu pro matky s dětmi. Takhle žili všichni třeba čtyři měsíce...ale tohle zrovna byli chlapi, kteří si našli rychle práci a pak šli zase společně do podnájmu...“)

Ačkoliv se najdou v Azylovém domě klienti, kteří se dokáží odrazit ode dna, přesto jejich příběh není procházka růžovým sadem. („...Byl tady uživatel, který fungoval perfektně, dokonce měl i práci, takže od nás odešel na ubytovnu. Pak o práci přišel, byla pouze na dobu určitou a neprodloužili mu smlouvu, začal tak nějak chátrat, dokonce ho vyřadili z Úřadu práce, takže se ocitnul na ulici a byl tam asi půl roku, v podstatě tu dobu, než se mohl vrátit zpět do evidence nezaměstnaných. Těšil se, až se vrátí z ulice sem, do Azylového domu. Ovšem, s největší pravděpodobností ten člověk půjde stejně na jiný Azylový dům nebo ubytovnu a pak se třeba zase vrátí...“)

V azylovém domě se ocitnou i muži s rodinou: „...Byli tady uživatelé, kteří měli přítelkyni s dětmi, ale přišla zlá situace, přišli o práci, o podnájem, neměli kam jít, tak muž šel sem,

a družka nebo manželka s dětmi šli do Azylového domu pro matky s dětmi. Takhle žili všichni třeba čtyři měsíce...“ Zřejmě hodně záleží i na motivaci. Chtít věci změnit a také pro to „něco“ udělat. U každého má ale to „něco“ jiný význam a směr („...tohle zrovna byli chlapi, kteří si našli rychle práci, a pak šli zase společně do podnájmu...“).

Bezdomovectvím je ohroženo poměrně velké množství obyvatel, pokud nemají finanční rezervy nebo jiné záchranné sítě v podobě rodiny či blízkých lidí. (*„...Ten, kdo bydlí v podnájmu, tak je ohrožený potencionálně tím, že skončí na ulici nebo v Azylovém domě. Ale zase ten, kdo má dům a splácí hypotéku, když nebude mít příjem...v podstatě má náklady ještě vyšší než ten, kdo platí „jen“ nájem... Ten, kdo má vlastní bydlení, je na tom o hodně líp. I když přijde o práci, tak se mu o hodně sníží standard, ale pořád je ve svém. Nebo může vyměnit, prodat, jít do menšího...“*)

d) Nezaměstnanost

Klienty, kteří se vrátí z výkonu trestu, často postihne ještě další trest. Nemohou se ucházet o zaměstnání, ve kterém se vyžaduje čistý trestní rejstřík. A to je téměř všude. (*„...Jeden klient si na to stěžoval, a to byl ve vězení „jen“ za neplacení výživného, neměl žádnou násilnou minulost ani majetkovou trestnou činnost. Ale měl záznam, tak už to ani nezkoušel tam, kde požadovali čistý RT. Musel by nejdříve žít určitou dobu spořádaným životem, aby mohl požádat o výmaz. A zase, aby tak mohl žít, tak potřebuje stabilní práci, ke které se obtížně dostává...“*)

e) Finanční negramotnost, dluhy, půjčky

Klienti mají velmi často dluhy v důsledku toho, že ztratili práci a nebyli schopni splácet, případně přecenili své finanční možnosti. Další, také častou variantou, je podepsání nevýhodné smlouvy, která je lichvářská a klienty ožebračí. Ti jsou pak v mnoha případech postiženi exekucí: *„...Vezmou si spoustu půjček a nejsou schopni splácet, tak se dostanou na ulici...“* Často vznikají dluhy také z neplacení výživného, které jejich, už tak komplikovanou situaci, ještě více zatěžují (*„...Uživatelé, kteří mají dluh na výživném, tak dostávají existenční minimum, tj. 2 200 korun. Nějaké minimální výživné ovšem stejně platit musí, jinak by šli do vězení...“*).

Nepříznivé je, že se klienti dostávají do patové situace, ztrácí smysl, proč chtít něco změnit, když to stejně k ničemu není. Rezignují. (*„...Pokud by uživatel i vydělával více, a*

má ještě dluh, který splácí, tak je to pro něj naprosto demotivující. Zbylo by mu o něco málo více, než má teď na sociálních dávkách...“)

Terénní pracovnice z Azylového domu X

Tato pracovnice vidí podobné klíčové momenty v procesu stávání se bezdomovcem jako její kolega.

a) Rodinné a vztahové problémy

Terénní pracovnice zcela souhlasí s tím, že hlavní klíčovým faktorem je primární rodina. (*„...Je to úplně ta klasika z odborné literatury. Selhala rodina, rodinné sítě,...že je ten člověk na ulici. Já si myslím, že počátek je v rodině. Jaká ta rodina je, jak to vede nebo nevede. Jak je schopna plnit ty základní funkce, o kterých se píše v učebnicích. Já jsem tatínek, já jsem maminka, vy jste naše děti, my máme povinnosti k vám takové a vy vůči nám takové. Prostě starat se vzájemně o tu rodinu.“*) Domnívá se, že zárodky klíčových momentů vznikají nenápadně a pozvolna (*„...Já si myslím, že je to taková vzájemná neúcta mezi členy rodiny i taková nezodpovědnost. Chovají se nezodpovědně vůči své rodině...“*). Z rodin se vytrácí pospolitost, táhnutí za jeden provaz. Všichni doma žijí sami za sebe, jsou individualisti a pak, když je to nutné, tak neví co s tím (*„...Ta rodina se neumí semknout a řešit to společně, že je to takové vzájemné obviňování a pak ty síly dochází, že se to řeší takovým způsobem. Nejsou ty rodiny soudržné, jak by měly být...“*). Zajímavý je také následující postřeh, z kterého můžeme usoudit, že se přenáší určité vzorce chování a jednání: *„...A pak tu máme další uživatele, jsou to děti našich uživatelů. To jsou ty, které jim byly odebrány a vyšly třeba z některých ústavů. Takže žádný model rodiny, jak by měly, co by měly...“* Negativní roli hrají také nefunkční rodiny (*„...Kromě ústavu také z rozvrácených rodin, oni nikdy neviděli model rodiny. Třeba, jo, taťka chodil do práce na šest hodin, oni to nikdy neviděli, jim to nic neříká. Oni si neumí představit, že se rodiče vezmou a starají se o děti a rodinu. Ne... Prostě mají jeden vztah dnes, druhý zítra a tak...“*).

b) Duševní nemoci, alkoholismus, návykové látky

Potíže se zdravím jsou častou překážkou - jak v soukromém, tak v pracovním životě. (*„...Schizofrenie, demence, pohybové poruchy, demence skrze alkohol, inkontinence, cukrovka, obrovské abstinenci příznaky. A jak ten člověk může něco vyřídit na úřadě*

s abstinenčními příznaky, to je nemožné, to neustojí, to jsou tam pak hrozné scény. Toho si všimnou. Prostě ho vyhodí z úřadu...“)

c) Potíže s bydlením

Řešení bytové situace mimo azylový dům není někdy tak snadné, jak vypadá. (*„...Tam se někteří ani nedostanou, jak jsou „profláknutí,“ že je ty ubytovny mezi sebou znají. Řeknou si, ty jo, ten byl tady u nás půl roku ale ten nám to tady zdemoloval, už ho nechceme. Nebo u nás byl tři týdny, než měl podobný výstup...“*) Chybu vidí i v nastaveném sociálním systému: *„Ale zase je to nastavené tak, že úřady „nejraději“ proplácí lidem Azylové domy, protože je to pro ně, jakože, levné. Jsou levnější než ubytovny, tyto lidi to svým způsobem pořád sráží na úroveň Azylového domu. Ale není jich tolik, tak jim musí proplácet i tu ubytovnu...“* Stejně tak není pravdou, že ten, kdo žije venku, chce z ulice automaticky do azylového domu (*„...kolikrát ty naivní představy, že někdo žije v šílené chýši, má tam kocoura, tak šup s ním, honem, na Azylák, tam je přece teplo, voda a tak. Ale zase je tam na pokoji s různými lidmi ve větším počtu, nemá soukromí. Takže to, co se nám zdá strašné, že je zkrhlý, hladový, tak pro ně je opak...“*). Nejsou zvyklí s někým žít a respektovat pravidla soužití, které nastavil někdo jiný, brát ohledy na někoho jiného. Je to omezující.

Také po návratu z vězení nemají kam jít (*„...Opustí je manželka, nebo nic nemají...a tak různě...“*).

d) Ztráta zaměstnání, ztráta příjmu

Nejvíce dezorientovaní a zmatení jsou lidé, kteří celý život pracovali a pak práci ztratili. (*„...Ta kategorie mužů, co pracovali „sto“ let ve fabrice. Najednou buch, jsou propuštěni, neví jak a kam, orientace na trhu práce je nulová, co dělat, jak to řešit na Úřadu práce. Některým je to hloupé si vzít nějaké sociální dávky atd.“*) Dalším bodem je i přehnaná demokracie: *„...Jsou otevřené hranice do všeho, můžu rychle podnikat, rychle zbohatnout, můžu si půjčit na to či ono. Podle mě, je to jeden z důsledků, proč jsou ti lidé na ulici...“* Také upadá vzdělávání v tom smyslu, že je dobrovolné. Čím méně let, tím nižší vzdělání. (*„Dříve to byla povinnost si udělat alespoň řemeslo, bylo to bráno jako norma, ten výuční list. Tak se aspoň každý vyučil jako švec ve Svitú. Teď už to není povinnost ani norma...“*)

e) Finanční negramotnost, dluhy, půjčky

Terénní pracovníce vidí selhání v hospodaření s penězi: „...Některé ty skupiny žijí tady a teď. Já si teď chci užít, tak dojdou sociální dávky, tak si všichni něco koupíme. Zase se dostáváme k hospodaření, k finanční negramotnosti, tak já to vidím. Někteří klienti ani nevědí, že mají nárok na určité dávky, pokud splní minimální podmínky pro jejich přiznání ...Taky někteří tvrdí, my nic nemáme, ale nárok mají. A pokud se nechají sankčně vyřadit, tak mají alespoň nárok na tu mimořádnou dávku. Pak dále žijí ze žebroty, co vyžebrají, dál z kontejnerů...“

Další jsou zadlužení a mají velké problémy se splácením, případně nesplácí vůbec. („...Oni jsou přesvědčeni, že se jim to nevyplatí. My jim říkáme, že se jim to samozřejmě vyplatí, protože se dají nastavit splátkové kalendáře. To by vám řekl kolega z dluhového poradenství, že se ti lidé nemusí bát, když nastoupí do práce, že jim exekutor všechno sebere... To se jim také pořád vysvětluje. Pokud mají dopředu vyřízené splátkové kalendáře, a ty se dají nastavit, vzhledem k jejich situaci, tím, že pobírají sociální dávky, na poměrně nízkou částku... Někteří si o sobě myslí... Všichni se ze mě po..., zachraňte mě, já jsem chudák. Všichni se ze mě zblázněte, jsem oběť systému. To je taková ta klasika...“)

Důmyslně si poradil jeden klient, který si zabezpečil pravidelný příjem zneužíváním jiné osoby. („...Měli jsme tu paní se schizofrenií s invalidním důchodem a ona se ztratila té rodině. Oni ji hledali. A tady si ji vyhlídl uživatel, který si ji u sebe „konzervoval“, hýčkal, skrze její příjem...“)

Sociální pracovníce z Azylového domu Y

Sociální pracovníce uvádí jako klíčové momenty primární rodinu: „...Vztahy s rodinou, partnery, dětmi jsou tím, co je poslední záchranou člověka před ocitnutím se na ulici, i tím, co může být právě spouštěcím mechanismem...“ Došlo k pochybení v mezilidských vztazích („...Na základě svých zkušeností, že ve většině případů došlo k selhání různých záchranných mechanismů, záchranných vztahových sítí...“). Spouštěcí moment je podle ní u každého člověka individuální, vždy ho provází okamžiky, které skládají mozaiku života konkrétního člověka a nedají se zevšeobecňovat: „...V žádném případě však není možné příběhy uživatelů jakkoliv škatulkovat, každý je jiný, každý z nich se ocitl bez domova z jiného důvodu, a každý z nich se z různých příčin už nedokázal sám vrátit zpět. Klíčový moment je vždy jiný...“ Zásadní je, že chtějí svůj nepříznivý stav přebudovat.

(„...Důležité však je, že se rozhodnou tuto situaci změnit a využít pomoci, která je jim nabízena...“) Trochu mě překvapuje, že pro osoby bez přístřeší není podle respondentky až tak významné, jak se ocitli bez domova. („...K minulosti se tak vracíme pouze okrajově, protože pro ně samotné není důležité, jak se bezdomovci stali...“) Pokud to pro ně není podstatné, pak nerozumím tomu, co dělají pro to, aby se podobných přehmatů vyvarovali.

Podle sociální pracovnice azylový dům vyhledávají lidé, kteří potřebují mít dojem bezpečí a chráněného místa, tak jako každá živá bytost („...mít pocit, že mají kde bezpečně trávit den i noc...“). Přicházejí sem také osoby, které trpí zdravotními potížemi. Těžce se adaptují na život, řád a systém v Azylovém domě. („...Uživatelé často mají problémy s respektováním pravidel Azylového domu, protože během života na ulici si již odvykli se přizpůsobovat pravidlům, ale jiné řešení než využití služeb Azylového domu nemají...“) Často „zápasí“ se závislostí na alkoholu, nedostatečnými nebo žádnými hygienickými návyky a vybíráním věcí z popelnic, které pak přinášejí do Azylového domu. Jsou zvyklí na svoje hranice („...byli dlouhou dobu zvyklí na svůj způsob života, nijak neomezovaný...“), a hůře se integrují do společnosti. Přesto Azylový dům poskytne oporu všem, kteří se bez ní neobejdou a chtějí si nechat pomoci („...kterýkoliv z bezdomovců, žijící na ulici, se může jednou dostat do situace, kdy se rozhodne využít služeb Azylového domu přesto, že jeho služby do té doby odmítal...“).

6.4. Shrnutí výsledků výzkumu

Výsledky výzkumu korespondují s teoretickými východisky v těchto klíčových a spíše komplexních momentech v procesu stávání se bezdomovcem:

- **rodina** – ať již původní (do které se jedinec narodil), tak také rodina nukleární (kterou jedinec zakládal) i rodina rozšířená (např. o sourozence, otce a matku, vnuky),
- **prostředí**, ve kterém jedinec žil, získával vzdělání, pracoval,
- **osobnost jedince** (jeho vlastnosti, schopnosti, kompetence – zejména v oblasti sociální).

Výzkum tyto obecnější momenty specifikoval. Specifickými **klíčovými momenty** v procesu stávání se bezdomovcem jsou:

- a) **rodinné prostředí** – méně vhodné prostředí, do kterého se jedinec narodil, neuspokojivé vztahy v rodině, kterou jedinec zakládal (s partnerkou, dětmi, popř. tchýní),
- b) **vzdělání jedince** – převažuje vzdělání základní, popř. vyučení v oboru, eventuálně maturita,
- c) **negativní zkušenosti** z dětství nebo i dospělosti (neuspokojivé pracovní a partnerské vztahy),
- d) **problémy se zaměstnáním** – jeho střídání až ztráta (nezaměstnanost),
- e) **problémy s bydlením** – ztráta bydlení, náhradní bydlení,
- f) **zdravotní problémy** (často psychosomatické),
- g) **osobnostní problémy** (malá adaptabilita na změny v životě a v prostředí, osamělost).

Výzkum ukázal, že jednotlivé momenty se sdružují (v různém poměru u různých bezdomovců) a vyvolávají tak synergetický efekt. Vznik bezdomovectví lze tedy považovat za multifaktoriální jev.

ZÁVĚR

V bakalářské práci jsem se zabývala klíčovými momenty v procesu stávání se bezdomovcem. Její teoretickou část jsem pojala utilitárně, tj. vymezila jsem v ní základní pojmy (bezdomovec, bezdomovectví) a nastínila příčiny (faktory) bezdomovectví. Opírala jsem se o základní literaturu s vědomím toho, že další prameny (které jsem také prostudovala) opakují pojmy a teorie bezdomovectví, které jsem již uvedla.

Vymezila jsem předpokládané momenty vzniku bezdomovectví. Tato část vytvořila východisko pro uvažování o empirickém výzkumu. Empirický výzkum vycházel z výzkumné otázky: *Jaké jsou klíčové momenty v procesu stávání se bezdomovcem*. Zvolila jsem kvalitativní výzkum, který byl založen na polostrukturovaných rozhovorech s bezdomovci a sociálními pracovníky. Rozhovory s bezdomovci se staly základem tzv. mnohonásobných případových studií.

Výpovědi bezdomovců zahrnují kromě faktické roviny také rovinu prožitkovou, emocionální. Zdá se, že tato emocionální, zkušenostní rovina vypovídá přesvědčivěji o klíčových momentech v procesu stávání se bezdomovcem než ryze racionální rovina. Racionální stránku nalézáme ve výpovědích sociálních pracovníků, kteří s bezdomovci pracují. Zajímavým zjištěním je, že obě tyto stránky – racionální (kognitivní) a emocionální - se v mnoha momentech procesu stávání se bezdomovcem shodují. Lze je považovat za komplementární.

Na základě empirického výzkumu lze za klíčové momenty v procesu stávání se bezdomovcem považovat:

- a) nepříznivé rodinné prostředí,
- b) nedostatečné vzdělání jedince,
- c) negativní zkušenosti jedince z dětství a dospělosti,
- d) problémy se zaměstnáním,
- e) problémy s bydlením,
- f) zdravotní problémy (často psychosomatické),
- g) osobnostní problémy (malá adaptabilita na změny v životě a v prostředí, osamělost).

Výzkum specifikoval a rozšířil v literatuře popisované příčiny (faktory) a momenty vzniku bezdomovectví. Zároveň naznačil, že přestože jsou v literatuře popsány příčiny bezdomovectví, je žádoucí s využitím výzkumu tyto příčiny konkretizovat. Tato konkretizace umožní hlouběji analyzovat faktory vzniku bezdomovectví, z nichž některé nelze ovlivnit, ale další jsou přístupné intervenci.

V bakalářské práci se potvrdila opodstatněnost volby kvalitativního výzkumu při hledání klíčových momentů v procesu stávání se bezdomovcem. Kombinace polostrukturovaných rozhovorů s bezdomovci a sociálními pracovníky v podstatě splňuje podmínky triangulace. Zároveň otevírá prostor pro:

- hlubší studium procesu stávání se bezdomovcem,
- další výzkum klíčových momentů v tomto procesu.

LITERATURA

GIDDENS, A., 1999. *Sociologie*. Praha: Argo. ISBN 80-7203-124-4.

HRADECKÁ, V., HRADECKÝ, I., 1996. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha: Naděje.

HRADECKÝ, I. a kol., 2007. *Definice a typologie bezdomovství*. Praha: Naděje. ISBN 978-80-86451-13-8.

JANEBOVÁ, R., 1999. Proces vzniku a stádia bezdomovectví. In *Sociální práce*, č. 4, s. 27-28.

JANDOUREK, J., 2001. *Sociologický slovník*. Praha: Portál.

KOLÁČKOVÁ J., KODYMOVÁ P., 2005. *Sociální práce v praxi: specifika cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-002-X.

KRAUS, B., 2001. *Člověk – prostředí – výchova*. Brno: Paido. ISBN 80-7315-004-2.

MAREŠ, P., 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Slon. ISBN 80-85850-61-3.

MATOUŠEK, O., 1997. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon. ISBN 80-85850-24-9.

MUÑOZ, M., PANADERO, S., SANTOS, E. P., QUIROGA, Á., 2005. Role of Stressful Life Events in Homelessness: An Intragroup analysis. In *American Journal of Community Psychology*. Vol. 35, n. 1/2, s. 35-47. ISSN 1573-2270.

PAVELKOVÁ J., 2007. *Problematika lidí v nouzi*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-7290-338-2.

PRŮDKOVÁ, T., NOVOTNÝ, P., 2008. *Bezdomovectví*. Praha: Triton. ISBN 978-80-7387-100-0.

SCHWARZOVÁ, G. Sociální práce s bezdomovci. In MATOUŠEK O., KOLÁČKOVÁ J., KODYMOVÁ P., 2005. *Sociální práce v praxi: specifika cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-002-X.

SWÄRD, H., 1999. Homeless in Sweden – discussion, patterns, and causes. In *European Journal of Social Work*. Vol. 2, n. 3, s. 289-303.

ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol., 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0.

TICHÝ, M., 2007. *Práce se sociálně neadaptovanými klienty*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-7368-310-8.

VÁGNEROVÁ, M., 2004. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-414-4.

ZAPLETALOVÁ, K., 2006. Příčiny bezdomovectví. In *Sociální práce/Sociálna práca*. Č. 1, s. 119-124.

Internetové zdroje

Úvod. *Bezdomovci.estranky.cz* [online]. [cit. 2013-04-14]. © 2013. Dostupné z: <http://www.bezdomovci.estranky.cz/>.

FEANTSA. About us. *Feantsa.org* [online]. [cit. 2013-04-14]. © 2011. Dostupné z: <http://www.feantsa.org>.

NOVÝ PROSTOR. Poslání. *Novyprostor.cz* [online]. [cit. 2013-04-14]. Dostupné z: <http://www.novyprostor.cz/poslani.html>.

Prudký, Libor, 2012. Experti: hrozí, že o domov přijde sto tisíc lidí. *Týden.cz* [online]. 2012-11-18 [cit. 2013-04-14]. Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/experti-hrozi-ze-o-domov-prijde-sto-tisic-lidi_251961.html.

SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR. *Socialnipracovnici.cz* [online]. [cit. 2013-04-14]. Dostupné z: <http://www.socialnipracovnici.cz/>.

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1. ETHOS – Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení v ČR. .. 16

Tabulka č. 2. Charakteristiky dotazovaných respondentů – bezdomovců..... 23